

Φυτά και Ζώα στο Ελληνικό Λαϊκό Παραμύθι: Οι σχέσεις τους με τον άνθρωπο.

Τριανταφύλλου Μαρία

Φιλολογος

Υποψ. Διδάκτωρ Δημοκρίτειου Παν/μίου Θράκης

marik.55@hotmail.com

Περίληψη

Η παρούσα μελέτη πραγματεύεται τον τρόπο παρουσίασης των φυτών και των ζώων και των σχέσεων που αναπτύσσει ο άνθρωπος με αυτά σε θέματα και μοτίβα του ελληνικού, λαϊκού, μαγικού παραμυθιού. Η εν λόγω έρευνα εντάσσεται στον κλάδο της Φιλολογικής Λαογραφίας. Το προς μελέτη υλικό εξετάστηκε με τη μέθοδο της ποιοτικής ανάλυσης περιεχομένου και με την κλασική μέθοδο ανάλυσης κειμένων, ακολουθώντας τη φιλολογική και ανθρωπολογική προσέγγιση. Σχετικά με τον γενικότερο προβληματισμό της εργασίας αναδείχθηκε η έννοια της φύσης μέσα από ένα αναμφίβολα πλούσιο, ποιοτικό, εκπαιδευτικό υλικό, όπως είναι το λαϊκό, μαγικό παραμύθι, ενώ επισημάνθηκε και η οικολογική διάστασή του. Τέλος, επιβεβαιώθηκε και επεκτάθηκε η διδακτική αξία του, ενώ αναδείχθηκε η δυνατότητα για την παιδαγωγική αξιοποίησή του υπό ένα νέο πρίσμα.

Λέξεις-κλειδιά: Φιλολογική Λαογραφία, Οικολογική Λαογραφία, παραμύθι (λαϊκό, μαγικό), σχέση ανθρώπου-φύσης.

Εισαγωγή

Το λαϊκό παραμύθι αναμφίβολα είναι ένα εξέχον είδος της λαϊκής λογοτεχνίας και του λαϊκού πολιτισμού γενικότερα. Στο πλαίσιο της λαογραφικής επιστήμης έχουν μελετηθεί το ανθρωπολογικό βάθος του, το συμβολικό δυναμικό του, η μεταφορικότητα των θεμάτων και των μοτίβων του. Είναι ένα υλικό του οποίου η χρησιμότητα και εφαρμογή έχει αποδειχθεί σε διαφορετικά παιδαγωγικά πλαίσια. Ιδιαίτερα, τα μαγικά παραμύθια, σύμφωνα με τον Ζ. Ζαν (1996:115) «έχουν τις ιδιότητες με τις οποίες μια αφήγηση μπορεί να φτάσει στα σκοτεινά στρώματα του υποσυνείδητου και από αυτό το επίπεδο να συμβάλλει στην «αλλαγή στη ζωή μας». Ο Max Lüthi (στο Μερακλής, 1996:57) γράφει: «το παραμύθι είναι εν μέρει ψυχαγωγία, εν μέρει είναι παιδαγωγία, στην ολότητά του όμως είναι ένας καθρέφτης της ανθρώπινης ύπαρξης και των δυνατοτήτων του ανθρώπου». Με τη θετική, καθαρή και κατανοητή ηθική τους, τα παραμύθια ως «κειμενικό είδος εξουσίας» (με την έννοια ότι μεταφέρει αντιλήψεις, ιδέες και στάσεις) (Fairclough, 2003:32) ενισχύουν στα παιδιά τη διάπλαση της ηθικής τους συνείδησης και συμβάλλουν στη διαμόρφωση του χαρακτήρα και των πεποιθήσεών τους (στο βαθμό σαφώς που τους επιτρέπει το πλαίσιο στο οποίο εντάσσονται). Δεν είναι τυχαίο το γεγονός ότι ο Bettelheim (στο Ζαν, 1996:71) θεωρεί τα παραμύθια «ηθικό και παιδαγωγικό φάρμακο». Τα παραμύθια ως φορείς αξιών δίνουν την ευκαιρία στα παιδιά να κατανοούν τον κόσμο γύρω τους, να αντιμετωπίζουν τις δύσκολες καταστάσεις βρίσκοντας λύσεις με την κατάλληλη καθοδήγηση, ενώ ταυτόχρονα μπορούν να ικανοποιούν το αίσθημα δικαιοσύνης προβάλλοντας τα οφέλη της ηθικής συμπεριφοράς (Nortonetal.,2003). Κάθε είδους ηθική ασχήμια παραμερίζεται στο λαϊκό παραμύθι, αναφέρει ο Μερακλής (1993:144), και «θριαμβεύει η ηθική ομορφιά η οποία κατά έναν ίσως ανεπανάληπτο σε άλλα είδη τρόπο, ταυτίζεται με τη φυσική ομορφιά».

Η υπόθεση του κάθε παραμυθιού αποτελεί, επί της ουσίας, ένα σενάριο ζωής που ξεκινά με τη γέννηση (σε πολλές περιπτώσεις) του ήρωα ή την παιδική του ηλικία και καταλήγει στην πλήρωση των στόχων και την αυτοπραγμάτωσή του. Ο ήρωας σε όλη αυτή τη πορεία ζωής έρχεται αντιμέτωπος με πλήθος ανατροπών και ματαιώσεων, οι οποίες είτε τον κάνουν να

επαναπροσδιορίσει τους στόχους και τις επιθυμίες του, είτε να αγωνιστεί ακόμα πιο εντατικά. Παρά το γεγονός ότι η πορεία προς την «κατάκτηση του θρόνου» είναι μια πορεία σχετικά μοναχική, ο ήρωας έχει ορισμένους συμπαραστάτες των οποίων η θετική στάση και βοήθεια, είναι, πολλές φορές, καθοριστική. Σε αυτούς τους συμπαραστάτες, ανήκουν φυτά, ζώα και άλλα φυσικά στοιχεία. Ο φυσικός κόσμος δηλαδή στο σύνολό του, έχει τη δύναμη να βοηθήσει ενεργά και καθοριστικά τον ήρωα ή την ηρωίδα στην επίτευξη των στόχων του/ της.

Η έννοια της φύσης είναι μια έννοια πολυσήμαντη. Η φυσική, η βιολογία, η γλωσσολογία, η ψυχολογία, η θεολογία δίνουν διαφορετικούς ορισμούς, ανάλογα με το γνωστικό προσανατολισμό τους, οι οποίοι μπορεί να είναι και αντιφατικοί, γεγονός το οποίο σχεδόν αποκλείει τη δημιουργία ενός πλήρους και κοινά αποδεκτού ορισμού. Το ερώτημα «τι είναι φύση» απευθύνεται αρχικά στη φιλοσοφία, αφού αυτή ορίζει καθολικά την ουσία των πραγμάτων, θέτοντας εκτός τόπου και χρόνου - υπό το πρίσμα της αιωνιότητας - τα κριτήρια διαχωρισμού του φυσικού από το μη φυσικό (Κινητή & Ζήκα, 1999). Κατά συνέπεια, στη φιλοσοφία εντάσσεται και ένα από τα κύρια προβλήματα της ανθρωπότητας, η σχέση δηλαδή του ανθρώπου με τη φύση. Στην παρούσα εργασία με τον όρο *φύση* νοείται οτιδήποτε έμβιο βρίσκεται στο φυσικό περιβάλλον και δεν ανήκει στο ανθρώπινο είδος: ζώα (θηλαστικά, πτηνά, ψάρια), δέντρα, φυτά, άνθη και καρποί.

Το ενδιαφέρον που παρουσιάζουν τα παραπάνω και, επιπλέον, ο προβληματισμός ως προς την οικολογική διάσταση της Λαογραφίας οδήγησε στη διαμόρφωση του σκοπού της μελέτης. Η εργασία αποτελεί επί της ουσίας μια παραμυθολογική μελέτη πάνω στη φύση και συγκεκριμένα στα φυτά και τα ζώα και στις σχέσεις που ο άνθρωπος αναπτύσσει με αυτά, όπως αυτές αντανακλώνται σε θέματα και μοτίβα του ελληνικού λαϊκού παραμυθιού.

Καθώς το λαϊκό παραμύθι δίνει την ευκαιρία να βιωθούν μοντέλα (επιτυχούς) διαβίωσης στη φύση και συμβίωσης με αυτήν, δημιουργεί προβληματισμούς και φέρνει στο προσκήνιο αξίες, οι οποίες μπορούν να βοηθήσουν, μέσα από την κατάλληλη παιδαγωγική τους αξιοποίηση, στην αλλαγή της στάσης του ανθρώπου απέναντι στη φύση. Ο λαϊκός άνθρωπος, ζώντας σε μια εποχή που η σχέση του με τη φύση δεν έχει διαρραγεί και μη έχοντας να αντιμετωπίσει ακόμα δυσεπίλυτα οικολογικά προβλήματα, μπορεί μέσω των δημιουργημάτων του (εν προκειμένω των παραμυθιών) να μας δώσει πολλαπλά δείγματα για τους τύπους αυτής της σχέσης, μέσα από την αφηγηματική διαδικασία. Έτσι, ο άνθρωπος δεν διστάζει να σχολιάσει επαινετικά, να βοηθήσει και να σεβαστεί τη φύση. Εκείνη, με τη σειρά της, νιώθοντας ευγνωμοσύνη, σπεύδει να τον συμβουλέψει, να τον προστατεύσει, να τον βοηθήσει, όταν αυτός χρειαστεί να βγει από μια δύσκολη ή δυσάρεστη κατάσταση. Μέσα από το παραμύθι δηλαδή, ο λαϊκός άνθρωπος σε αδρές γραμμές αλλά και με τρόπο έμμεσο κάνει φανερή τη συνύπαρξή του με το φυσικό κόσμο.

Σκοπός της μελέτης είναι η ανάδειξη της σχέσης της ζωής του ανθρώπου με τα φυτά και τα ζώα, μέσα από ένα εντυπωσιακά πλούσιο σε μηνύματα και αξίες υλικό, το ελληνικό, λαϊκό, μαγικό παραμύθι. Συγκεκριμένα, επιχειρείται η ανίχνευση, περιγραφή και ανάλυση του τρόπου παρουσίασης των φυτών και των ζώων καθώς και των τύπων σχέσεων που αναπτύσσονται ανάμεσα σε αυτά και τον άνθρωπο στο ελληνικό, λαϊκό, μαγικό παραμύθι, καθώς ο εντοπισμός αυτών των στοιχείων αναδεικνύει τον κατεξοχήν τρόπο με τον οποίο η φύση ενσωματώνεται στο παραμύθι.

Μεθοδολογία της έρευνας

Ο Νικόλαος Πολίτης χωρίζει τα λαογραφικά θέματα σε δύο μεγάλες κατηγορίες: τα «Μνημεία του λόγου» και τις «Κατά παράδοσιν πράξεις και ενέργειες» (Πολίτης, 1909: 9-14). Ο Λουκάτος (1992) ακολουθώντας τη γενική αυτή διάκριση ονομάζει την πρώτη κατηγορία «Φιλολογική Λαογραφία» και τη δεύτερη «Εθιμική». Στη φιλολογική λαογραφία εντάσσεται τα δημοτικά τραγούδια, τα ξόρκια, τις ευχές και τις κατάρες, τις εκφραστικές χειρονομίες και τις κινήσεις, τα αινίγματα, τις παροιμίες, τους μύθους, τις ευτράπελες διηγήσεις, τα παραμύθια, τις παραδόσεις και τέλος τις λαογραφικές λέξεις και τα ονόματα.

Μέσα σε αυτό το πλαίσιο, της Φιλολογικής Λαογραφίας, εντάσσεται και η παρούσα ερευνητική, ποιοτική, βιβλιογραφική εργασία, καθώς μελετά παραμύθια της λαϊκής προφορικής λογοτεχνίας.

Είναι γεγονός ότι εδώ και χρόνια υπάρχει αυξημένο ενδιαφέρον για το λαϊκό παραμύθι και αρκετές μελέτες έχουν γίνει γι' αυτό. Ο Α. Aarne ολοκλήρωσε και επέβαλε στην επιστημονική κοινότητα τη διαίρεση των παραμυθιών «κατά υποθέσεις», μέθοδο που ακόμα και σήμερα χρησιμοποιούν οι λαογράφοι στην επιστημονική τους επικοινωνία (Μαλαφάντης, 2006:56). Το 1910 δημοσίευσε μια πρώτη μορφή του διεθνούς συστηματικού *Καταλόγου Παραμυθίων*. Στη συνέχεια (1928) ο St. Thompson συμπλήρωσε τον κατάλογο αυτόν ο οποίος επανεκδόθηκε πολύ διευρυμένος το 1961, ενώ η τρίτη αναθεώρησή του έγινε από τον H.J.Uther το 2004 (Καπλάνογλου, 2014). Η εν λόγω ταξινόμηση των Aarne –Thompson-Uther (ATU) αποτελεί την «κοινή γλώσσα σε διεθνές επίπεδο μεταξύ των ειδικών του παραμυθιού» (Καπλάνογλου, ό.π.:6). Ο Μ. Lüthi έχει ασχοληθεί επισταμένως με το ευρωπαϊκό, λαϊκό παραμύθι και την αισθητική του. Ενδεικτικά αναφέρονται τα έργα: *The European Folktale* (1982), *The Fairytale as Art Form and Portrait of Man*(1984), ενώ η μελέτη του *Το λαϊκό παραμύθι ως ποίηση* μεταφράστηκε πρόσφατα (2018) στα ελληνικά από την Εμμ. Κατρινάκη. Οι μελέτες του V.Prorp *Μορφολογία του παραμυθιού* (1928 α' έκδ.) και *Ιστορικές ρίζες του μαγικού παραμυθιού* (1946 α' έκδ.) αποτελούν σημεία αναφοράς για πολλούς σύγχρονους μελετητές του είδους. Έλληνες μελετητές του παραμυθιού έχουν συμβάλλει επίσης στη βιβλιογραφία σχετικά με αυτό. Μετά το Γ. Α. Μέγα, ο οποίος οργάνωσε και συστηματοποίησε τη μελέτη του παραμυθιού, ο πολυγραφότατος Μ. Γ. Μερακλής, έχει συμβάλλει τα μέγιστα στη μελέτη του λαϊκού παραμυθιού (ενδεικτικά αναφέρονται: *Έντεχνος Λαϊκός Λόγος* (2007), *Τα παραμύθια μας* (2001), *το Λαϊκό παραμύθι* (1999) κ.ά.). Δεν θα μπορούσε, φυσικά, να παραλειφθεί το έργο των Α. Αγγελοπούλου, Α. Μπρούσκου, Μ. Καπλάνογλου και Εμμ. Κατρινάκη (1999, 2002, 2007) οι οποίες συνέταξαν τους τόμους του Καταλόγου των Ελληνικών Παραμυθίων, βασισμένες στο υπόδειγμα του διεθνούς καταλόγου των λαϊκών παραμυθίων των Α.Aarne, St.Thompson και H.J.Uther. Όπως όμως προέκυψε από τη μέχρι τώρα έρευνα σχετικά με το θέμα δεν υπάρχουν ερευνητικές μελέτες που να εστιάζουν ακριβώς στον τρόπο εμφάνισης των φυτών και των ζώων και στις σχέσεις που δημιουργεί ο άνθρωπος σε αυτά στο ελληνικό, λαϊκό, μαγικό παραμύθι. Παρενθετικά σημειώνεται πως *Τα Μαγικά παραμύθια* αποτελούν την πρώτη υποκατηγορία της ευρύτερης κατηγορίας των *Καθαρών παραμυθίων*, σύμφωνα με την ταξινόμηση των παραμυθίων κατά τύπους των Aarne, Thompson και Uther. Ονομάζονται έτσι επειδή σε αυτά είναι κυρίαρχο το μαγικό/υπερφυσικό στοιχείο (υπερφυσικοί αντίπαλοι, μάγισσες, υπερφυσικοί βοηθοί, μαγικά αντικείμενα κ.λπ.). Στον κατάλογο των Aarne, Thompson και Uther έχουν προβλεφθεί 2.500 τύποι παραμυθίων (οι οποίοι συνεχώς εμπλουτίζονται) και χωρίζονται ως εξής: α. 1-299 Μύθοι Ζώων, β. 300-1199 Καθαρά παραμύθια, γ. 1200-1999 Ευτράπελες διηγήσεις, δ. 2000-2399 Τυπολογικά παραμύθια. Τα μαγικά παραμύθια καλύπτουν τους τύπους 300-749 (Μαλαφάντης, 2006).

Η βιβλιογραφική ανασκόπηση στήριξε το θεωρητικό πλαίσιο της παρούσας μελέτης, το θεωρητικό σκελετό στον οποίο βασίστηκε η ερευνητική της πορεία στη συνέχεια. Μέσω της βιβλιογραφικής ανασκόπησης επισημάνθηκε και η έλλειψη αντίστοιχων μελετών και ερευνών τεκμηριώνοντας την πρωτοτυπία της έρευνας και τη συμβολή της στη μελέτη του ελληνικού, λαϊκού, μαγικού παραμυθιού. Στοιχεία σχετικά με τη φύση στο λαϊκό πολιτισμό και τη σχέση της με τον άνθρωπο και, ειδικότερα, αναφορές για τη φύση στο λαϊκό παραμύθι, συναντώνται σε κείμενα Ελλήνων μελετητών, όπως στα έργα του Μ. Γ. Μερακλή. Δεν εντοπίστηκε, ωστόσο, μια μελέτη εστιασμένη αποκλειστικά στον τρόπο παρουσίασης των φυτών και των ζώων στο λαϊκό παραμύθι και στη σχέση του ανθρώπου με αυτήν. Το ίδιο ισχύει και για την Μ. Καπλάνογλου, στην οποία τα κείμενα υπάρχουν πάλι ορισμένες αναφορές επί του θέματος. Κρίνεται απαραίτητο εδώ να σημειωθεί ότι στην παρούσα εργασία ακολουθήθηκε η τυπολογική διάκριση των εμφανιζόμενων στο ελληνικό, λαϊκό, μαγικό παραμύθι ζώων που προτείνει η ίδια λαογράφος στο άρθρο της με τίτλο «Ο κόσμος των ζώων και η ζωολογία των

ελληνικών μαγικών παραμυθιών» (Καπλάνογλου, 2011). Ο Δ. Λουκάτος (1977 α' εκδ.) είχε επίσης κάνει αναφορές στη σχέση του ανθρώπου με το ζώο όπως αυτή αντανακλάται στο μύθο. Αλλά και ο Ε. Αυδίκος (1997) και ο Γ. Κατσαδώρας (2007, 2019 κ.α.) από τους σύγχρονους μελετητές του παραμυθιού, έχουν ασχοληθεί με την ίδια σχέση μιλώντας για την κατηγορία παραμυθιών «Μύθοι ζώων». Η Μ. Μηλίγκου - Μαρκαντώνη υπογραμμίζει ότι στο πόνημά της «Δέντρα, φυτά, άνθη στο λαϊκό πολιτισμό των νεότερων Ελλήνων» έχουν παραλειφθεί σπουδαία κεφάλαια της δημόσιας φιλολογίας, ανάμεσα σε αυτά και το παραμύθι, ενώ ο Μ. Γ. Μερακλής προλογίζοντας το εν λόγω βιβλίο επισημαίνει την ανάγκη της δημιουργίας ενός αναγκαίου κλάδου μιας Οικολογικής Λαογραφίας.

Οι όποιες, λοιπόν, αναφορές μελετητών στη φύση και στις σχέσεις της με τον άνθρωπο εντοπίζονται στο λαϊκό πολιτισμό γενικότερα και ελάχιστα ή καθόλου στο λαϊκό παραμύθι και μάλιστα το ελληνικό. Η παρούσα έρευνα συμβάλλει, επομένως, στον εμπλουτισμό της γενικής βιβλιογραφίας η οποία αφορά στο ελληνικό, λαϊκό, μαγικό παραμύθι και επιδιώκει να καλύψει ένα μέρος της ανάγκης για μελέτες σχετικές με αυτό, το οποίο, όπως γράφει ο Μερακλής (1999:29), «περιμένει τους δικούς του Έλληνες μελετητές».

Η θεωρητική πλαισίωση της εργασίας βασίστηκε σε υλικό που αντλήθηκε, κατά κανόνα, από το πεδίο της Λαογραφίας και πιο συγκεκριμένα των λαογραφικών θεωριών σχετικά με το λαϊκό παραμύθι (δίνοντας ιδιαίτερη έμφαση στην παρουσίαση των μεθοδολογικών και ερμηνευτικών προσεγγίσεων του παραμυθιού που χρησιμοποιήθηκαν για τη μελέτη του), αλλά και της φιλοσοφίας της Φύσης, στο βαθμό που αυτή χρειάστηκε ώστε να οριοθετηθεί η έννοια της φύσης.

Επιχειρήθηκε, επίσης, η σκιαγράφηση των ουσιαστών διαφορών ανάμεσα στο μύθο, την παράδοση και το παραμύθι, ενώ εξετάστηκαν τα γνωρίσματα του λαϊκού παραμυθιού, εκείνα δηλαδή που το προσδιορίζουν ως είδος και το κάνουν να κατέχει μια ξεχωριστή θέση ανάμεσα στα υπόλοιπα είδη του λαϊκού λόγου.

Στο επόμενο στάδιο της μελέτης γίνεται μία προσπάθεια οριοθέτησης της έννοιας της φύσης αλλά και της σχέσης της με τον άνθρωπο, υπό το πρίσμα φιλοσοφικών θεωρήσεων μέσα από μία σύντομη ανασκόπηση από τα προϊστορικά χρόνια ως σήμερα.

Στο πλαίσιο αυτό ξεκίνησε και η συλλογή, η ανάγνωση και η μελέτη των παραμυθιών. Η αναζήτηση περιορίστηκε στην κατηγορία *Μαγικά* παραμύθια, όπως επέβαλλε το θέμα της έρευνας, κατά συνέπεια τα θέματα και μοτίβα που εξετάστηκαν ανήκαν σε παραμύθια των τύπων 300-749 σύμφωνα με την ταξινόμηση των Aarne-Thompson-Uther. Πηγή του προς μελέτη υλικού αποτέλεσαν οι τόμοι του Ελληνικού Καταλόγου Παραμυθιακών Τύπων και Παραλλαγών του Γ.Α. Μέγα και παραμύθια προερχόμενα από δημοσιευμένες συλλογές, παλαιότερες και νεότερες (ώστε οι καταγραφές να προέρχονται από διαφορετικές χρονικές περιόδους) λαϊκών παραμυθιών Ελλήνων -κυρίως- μελετητών.

Από ένα σώμα παραμυθιών που υπερβαίνει τα 800, επιλέχθηκαν και αναλύθηκαν ακολουθώντας τη φιλολογική προσέγγιση, εκείνα στα οποία τα φυτά και τα ζώα κατέχουν έναν ικανοποιητικά ενεργό ρόλο δίπλα στον εκάστοτε παραμυθιακό ήρωα. Ένα ακόμα κριτήριο αποτέλεσε ο πλούτος των μοτίβων αλλά και η γεωγραφική προέλευση, ώστε να είναι δυνατό στα υπό ανάλυση παραμύθια να αντιπροσωπεύονται διαφορετικοί ελληνικοί τόποι και ιδιώματα. Με βάση τα παραπάνω κριτήρια, η έρευνα κατέληξε να συμπεριλάβει παραλλαγές από 68 τύπους και υπότυπους: ATU 300, ATU 301A, ATU 301B, ATU 302, ATU 304, ATU 310, ATU 311, ATU 313, ATU 313A, ATU 313C, ATU 314, ATU 327A, ATU 327, ATU 327B, ATU 329, ATU 400, ATU 402, ATU 403A, ATU 403B, ATU 407, ATU 408, ATU 409A, ATU *411, ATU 425, ATU 425A, ATU 425B, ATU 425C, ATU 425G, ATU 425K, ATU 425R, ATU 432, ATU 432K, ATU 432L, ATU 450, ATU 451, ATU 460B, ATU 465, ATU 480, ATU 510, ATU 510A, ATU 511, ATU 511A, ATU 514, ATU 514A, ATU *514B, ATU 532, ATU 545B, ATU 550, ATU 552, ATU 554, ATU 555, ATU 560, ATU 563, ATU 566, ATU 567, ATU 567A, ATU 612, ATU 670, ATU 671, ATU 675, ATU 676, ATU 700, ATU 706, ATU 707, ATU 709, ATU 715, ATU 725, ATU 735E.

Τα παραμύθια που επελέγησαν προς ανάλυση εξετάστηκαν με τη μέθοδο της ποιοτικής ανάλυσης περιεχομένου καθώς και την κλασική μέθοδο ανάλυσης κειμένων. Η ποιοτική ανάλυση περιεχομένου αναφέρεται πάντοτε σε ένα σύνολο ή σώμα τεκμηρίων, που χρησιμεύουν ως βάση για τη σπουδή ενός φαινομένου. Επί της ουσίας, πρόκειται για μια μορφή αναλυτικής παρατήρησης του επικοινωνιακού υλικού (εδώ, των παραμυθιών). Στην περίπτωση μας, η ποιοτική ανάλυση του υλικού παρέχει δυνατότητες εμβάθυνσης στα επιμέρους σημαντικά στοιχεία των κειμένων. Η ανάλυση των παραμυθιών αντλεί και συνδυάζει στοιχεία από τις διάφορες μεθοδολογικές και ερμηνευτικές προσεγγίσεις του παραμυθιού (οι οποίες περιλαμβάνονται στο πρώτο κεφάλαιο της εργασίας).

Στην προκειμένη περίπτωση ως στόχος της ανάλυσης των κειμένων τέθηκε η ανίχνευση και στη συνέχεια η μελέτη των χαρακτηριστικών τα οποία παρουσιάζεται να έχει ο φυτικός και ζωικός κόσμος στα εξεταζόμενα κείμενα-παραμύθια ενώ παράλληλα, επιχειρήθηκε ο προσδιορισμός, η μελέτη και η ανάλυση των τύπων των σχέσεων που αναπτύσσονται μεταξύ των φυτών και των ζώων και του ανθρώπου.

Η πορεία της έρευνας

Η πρώτη κεντρική έννοια στη μελέτη αυτή είναι το ελληνικό, λαϊκό, μαγικό παραμύθι. Αρχικά λοιπόν, όσον αφορά τη δομή της εργασίας, παρουσιάζονται συνοπτικά βασικά θεωρητικά ζητήματα που σχετίζονται με το αυτό, όπως: Οριοθέτηση της έννοιας του παραμυθιού, το ζήτημα της καταγωγής και η παγκοσμιότητά του, παρουσίαση των βασικότερων θεωριών καταγωγής, διάδοσης και εξέλιξής του (και συνοπτική ανάλυση αυτών των θεωριών), τα είδη αφηγήσεων (κατηγοριοποίηση και κατάταξη των παραμυθιών), το παραμύθι, ο μύθος, η παράδοση ως είδη του λαϊκού λόγου, χαρακτηριστικά γνωρίσματα του παραμυθιού, μέθοδοι ανάλυσής του (ιστορικογεωγραφική, δομική, εθνογραφική).

Στην πορεία της εργασίας η μελέτη επικεντρώνεται στην έννοια της φύσης και στη σχέση του ανθρώπου με αυτή από τα προϊστορικά χρόνια ως σήμερα. Η αναφορά αυτή κρίνεται απαραίτητη καθώς οριοθετείται η έννοια της φύσης η οποία είναι επίσης ουσιαστική στην παρούσα μελέτη, ενώ καθίσταται αντιληπτό το γεγονός ότι οι αντιλήψεις του ανθρώπου και, ευρύτερα, της κάθε ανθρώπινης κοινωνίας για τη φύση διαμορφώνονται και μεταβάλλονται μέσα στους αιώνες. Επίσης, αναδεικνύεται η σχέση ανθρώπου – φύσης ως ένα από τα βασικά θέματα που απασχόλησαν και εξακολουθούν να απασχολούν τον άνθρωπο. Τέλος, η ανασκόπηση αυτή παρουσιάζει ενδιαφέρον καθώς μέσα από αυτήν (και λαμβάνοντας υπόψη όσα θα ακολουθήσουν στα επόμενα κεφάλαια) αρχίζει να διαφαίνεται ότι οι διάφοροι τύποι σχέσεων που αναπτύσσει ο άνθρωπος με τη φύση, και που εν πολλοίς παρουσιάζονται και αναλύονται μέσα από τα φιλοσοφικά ρεύματα και τις φιλοσοφικές θεωρίες, ταυτίζονται στην πλειονότητα των περιπτώσεων με αυτούς που ο λαϊκός άνθρωπος (χωρίς να έχει τη γνώση αυτή) μας καταθέτει, μέσω των αφηγήσεών του.

Στη συνέχεια, η μελέτη εξετάζει ενδελεχώς στον τρόπο εμφάνισης των δέντρων, των ανθέων και των φυτών καθώς και τη σχέση του ανθρώπου με αυτά στη μυθολογία και τη λαϊκή παράδοση γενικότερα (μύθοι, πεποιθήσεις, θρησκευτικές και κοινωνικές δραστηριότητες, δημοτικό τραγούδι). Το κεφάλαιο αυτό αναδεικνύει την παρουσία του φυτικού βασιλείου στη σκέψη του λαϊκού ανθρώπου και κατ' επέκταση στον καθημερινό του βίο και στα δημιουργήματα του λόγου του (τραγούδια, παραδόσεις κ.λπ.) και δημιουργεί μια συνολική και σαφέστερη εικόνα της λαϊκής αντίληψης για το υπό διερεύνηση θέμα. Τα φυτά αποτέλεσαν βασικά στοιχεία του λαϊκού μας πολιτισμού και ήταν κυρίαρχα στο φυσικό πλαίσιο μέσα στο οποίο οργάνωναν τη ζωή τους οι ελληνικές παραδοσιακές κοινότητες (Βαρβούνης,2014). Στις διηγήσεις και στα τραγούδια ο λαϊκός άνθρωπος αποτύπωσε μια σχέση ηθική και ισορροπη, που αποτελεί παρακαταθήκη για τις νεότερες γενιές στις οποίες κυριαρχεί η εγωιστική αίσθηση παντοδυναμίας του ανθρώπου και ο ανεξέλεγκτος έλεγχός του πάνω στη φύση (Προύσαλης,2009). Η λαϊκή λογοτεχνία λοιπόν εμπεριέχει δυνάμει το σπέρμα για την αναθεώρηση της στάσης του σημερινού, ορθολογικά σκεπτόμενου, ανθρώπου απέναντι στη

φύση και τα πλάσματά της, εφόσον ασχοληθεί κανείς με την ερμηνεία των συμβολισμών, την ανακάλυψη της αλήθειας που κρύβεται κάτω από τα μεταφορικά σχήματα, εφόσον θελήσει να εντυπώσει στο βάθος των εννοιών που βρίσκονται πάντα κάτω από το επικάλυμμα της απλότητας που χαρακτηρίζει το λαϊκό λόγο. Στη συνέχεια, η έρευνα εξειδικεύεται στη μελέτη του φυτικού κόσμου στο λαϊκό παραμύθι, αποτέλεσμα της ανάλυσης του περιεχομένου του. Ειδικότερα, εξετάζεται η παρουσία και ο τρόπος εμφάνισης του δάσους, των δέντρων, των καρπών, των ανθέων και άλλων φυτών μέσα από θέματα και μοτίβα λαϊκών παραμυθιών. Το εν λόγω κεφάλαιο αποτελεί το βασικό σώμα της μελέτης αυτής μαζί με το ανάλογο κεφάλαιο των ζώων.

Ξεκινώντας τη μελέτη από το δάσος, μια άγρια, δηλαδή, πλευρά του φυσικού περιβάλλοντος, κατοικητήριο υπερβατικών όντων και άγριων ζώων που σοφά δανειζεται ο λαϊκός άνθρωπος για να εκφράσει το σκοτεινό και απειλητικό κόσμο του ασυνείδητου, περνάμε στο δέντρο (μηλιά, λεμονιά, συκιά, ελιά, ροδιά, πεύκο, κυπαρίσσι) που λειτουργεί ως σημείο ανάπαυσης για τους οδοιπορούντες ήρωες ή ως κατοικητήριο ή ασφαλές καταφύγιο νεαρών κοριτσιών, άλλοτε πάλι ως μαγική είσοδος που οδηγεί σε υπόγεια παλάτια με αμύθητους θησαυρούς, ενώ άλλες φορές το βλέπουμε εμψυχωμένο με έναν ιδιαίτερα φανταστικό τρόπο. Εμβαθύνοντας, μελετάται η λειτουργία των καρπών των δέντρων που συνήθως δίνονται ως δώρα στον ήρωα ή στην ηρωίδα, αλλά και τα εξωπραγματικά δέντρα, καθαρά δημιουργήματα της φαντασίας για να καταλήξουμε στα άνθη των οποίων η ομορφιά πολύ συχνά χρησιμοποιείται από το λαϊκό αφηγητή προκειμένου να αναδείξει την ομορφιά της ηρωίδας. Εν ολίγοις, το φυτικό βασίλειο παρουσιάζεται στην μελέτη αυτή στο μεγαλείο του μέσα από ένα άριστο παιδαγωγικό εργαλείο όπως είναι το λαϊκό, μαγικό παραμύθι και δη το ελληνικό.

Εν συνεχεία μελετήθηκε, σε αναλογία προς το κεφάλαιο του φυτικού κόσμου, η παρουσία των ζώων καθώς και η σχέση του ανθρώπου με αυτά στη μυθολογία και τη λαϊκή παράδοση ώστε να δοθεί η ευρύτερη εικόνα της λαϊκής αντίληψης για το υπό διερεύνηση θέμα. Κατόπιν, και πάλι αναλογικά προς το κεφάλαιο που αφορά στο φυτικό βασίλειο, μελετήθηκε η παρουσία των ζώων στο λαϊκό παραμύθι, ο τρόπος με τον οποίο εντάσσονται στην παραμυθιακή αφήγηση καθώς και ο ρόλος που διαδραματίζουν στα παραμυθιακά δρώμενα σε σχέση με τον ανθρώπινο παραμυθιακό ήρωα.

Αποτελέσματα

Από τη γενική επισκόπηση της ανάλυσης των δεδομένων της παρούσας ερευνητικής μελέτης προκύπτουν τα κάτωθι:

Σχετικά με τον φυτικό κόσμο στα ελληνικά, λαϊκά, μαγικά παραμύθια εμφανίζεται το δάσος, μεμονωμένα δέντρα, φυτά και άνθη, καρποί, καθώς και ένα πλήθος από χόρτα και βότανα (που άλλα κατονομάζονται και άλλα όχι) λαχανικά και μυρωδικά. Όλα όσα συναντώνται είναι δέντρα και φυτά της ελληνικής γης τα οποία βρίσκονται σε άμεση επαφή με τους ήρωες σε όλη τη διάρκεια της ζωής τους. Τα άνθη, ειδικότερα, είναι κυρίως εκείνα που φύτευαν οι άνθρωποι στις αυλές τους και άλλα αυτοφυή που φύτευαν στους αγρούς, δηλαδή ρόδα, γιασεμιά, γαρίφαλα, κρίνοι, παπαρούνες, χαμομήλια κ.λπ. Σε πολλές περιπτώσεις τα φυτά χρησιμοποιούνται ως δώρα στους ήρωες συνήθως από τους μαγικούς βοηθούς, ενώ σχεδόν πάντα απολαμβάνουν το σεβασμό του ανθρώπινου ήρωα. Αποτελούν, συχνά, πηγή έμπνευσης για το λαϊκό αφηγητή για να μεταφέρει τις ιδιότητές τους στους ήρωες με συνήθη το δανεισμό των στοιχείων τους για να παρομοιάσει την ανθρώπινη ομορφιά. Αξίζει να σημειωθεί ότι εκτός από τα γνωστά καλλιεργούμενα οπωροφόρα δέντρα ή τα δέντρα της ελληνικής υπαίθρου εμφανίζεται και μια σειρά δέντρων, τα οποία είναι εντελώς ιδιαίτερα και εξωπραγματικά, καθαρά δημιουργήματα της φαντασίας.

Τα ζώα που εμφανίζονται στο ελληνικό μαγικό παραμύθι αντιπροσωπεύουν όλα τα είδη του ζωικού βασιλείου. Επικρατούν, όπως είναι φυσικό, τα ζώα της ελληνικής πανίδας, αλλά και ζώα που δεν συναντώνται στον ελλαδικό χώρο, όπως κροκόδειλοι, μαϊμούδες κ.λπ. όπως συμβαίνει

και στους μύθους ζώων (Μερακλής, 1987). Είναι ζώα της ξηράς, της θάλασσας και του αέρα, ήμερα και άγρια, μικρά και μεγάλα από το μυρμηγκί μέχρι το λιοντάρι και από το μικρό πουλί ως τον αητό. Το λαϊκό παραμύθι και συγκεκριμένα το μαγικό, το βασίζεται στην καθημερινή παρατήρηση των πραγματικών ζώων, στα οποία όμως προσδίδει συνήθως μαγική, χιμαιρική ή τερατώδη διάσταση. Τα εμφανιζόμενα στο ελληνικό λαϊκό παραμύθι ζώα μπορούν να καταταγούν σε διαφορετικές κατηγορίες, ανάλογα και με τη σχέση που δημιουργείται μεταξύ αυτών και του ανθρώπου, σύμφωνα με την τυπολογία που προτείνει η Καπλάνογλου (2011). Έτσι, συναντώνται: 1. Πραγματικά ζώα, κάτοχοι μιας μαγικής ιδιότητας ή μιας ανώτερης γνώσης, 2. Ζώα μαγεμένα, 3. Όντα κατά το ήμισυ ανάμεσα στον άνθρωπο και στο ζώο, 4. Όντα ανθρωπόμορφα, 5. Όντα ζωόμορφα, 6. Όντα προερχόμενα από το μύθο και το θρύλο.

Ο λαϊκός αφηγητής στο παραμύθι προσωποποιεί τη φύση σε κάθε έκφραση της. Ειδικότερα και ιδιαίτερα τα φυτά και τα ζώα παρουσιάζονται να έχουν ανθρώπινες ιδιότητες, συμπεριφορές και χαρακτηριστικά. Στο πλαίσιο λοιπόν της προσωποποίησης, ο λαϊκός άνθρωπος αποδίδει στη φύση ανθρωπομορφικά χαρακτηριστικά τα οποία στην πραγματικότητα αυτή δεν διαθέτει. Ένα από τα πιο συχνά εμφανιζόμενα ανθρωπομορφικά χαρακτηριστικά που φάνηκε από τη μελέτη να έχουν φυτά και ζώα είναι οι νοητικές και κοινωνικές ικανότητες- δεξιότητες. Δεν είναι λίγες μάλιστα οι φορές που, σε επίπεδο νοητικών δεξιοτήτων, υπερέχουν του ανθρώπου. Η φύση σχεδόν σε όλες τις «μορφές» της επικοινωνεί με τον άνθρωπο μέσω του έναρθρου λόγου. Παράλληλα, τόσο τα φυτά, όσο και τα ζώα, έχουν συναισθήματα τα οποία είτε λεκτικοποιούν, είτε διαφαίνονται από τις πράξεις και τις αντιδράσεις τους, σε ορισμένες περιπτώσεις. Πέρα από τα συναισθήματα έχουν και ενσυναίσθηση, γεγονός που οδηγεί στο συμπέρασμα πως ο άνθρωπος, όχι απλά παρουσιάζει τα όντα της φύσης με ανθρωπομορφικά χαρακτηριστικά, αλλά και σαν όντα προικισμένα. Ένα άλλο βασικό χαρακτηριστικό που συναντούμε είναι η αυτοαντίληψη. Αυτή εκφράζεται μέσω της αυτοαποδοχής, της αυτοεκτίμησης και της αυτοπεποίθησης ιδιότητες, που προσδίδονται σε φυτά και ζώα από το λαϊκό αφηγητή. Η εμφάνιση αυτού του στοιχείου παρουσιάζει ενδιαφέρον, καθώς η ύπαρξη αυτοαντίληψης σε ένα όν, έχει προταθεί ως κριτήριο για την απόδοση εγγενούς αξίας σ' αυτό, από πολλούς υποστηρικτές του οικοκεντρισμού.

Ο άνθρωπος στο λαϊκό παραμύθι (ο παραμυθιακός ήρωας δηλαδή) αναπτύσσει πλήθος σχέσεων με τη φύση γενικά και, ιδιαίτερα, με το φυτικό και ζωικό κόσμο. Σχέσεις όπως η προστασία-φροντίδα από τον άνθρωπο, η ισότητα, η συνεργασία - αλληλεγγύη, ο σεβασμός του ανθρώπου στη φύση, οι οικογενειακοί δεσμοί και η ανταπόδοση/ δώρο του ανθρώπου στη φύση, αναδεικνύουν την αρμονική συνύπαρξη του ανθρώπου με αυτήν. Ο άνθρωπος αντιμετωπίζει τη φύση στο πλαίσιο μιας ισότιμης σχέσης, θεωρώντας ότι αυτή, όπως άλλωστε και ο ίδιος, έχει ίσα δικαιώματα με αυτόν στη ζωή και στην εξέλιξη. Δεν είναι λίγες οι φορές που επιδεικνύει προστατευτική συμπεριφορά προς κάποιο φυτό ή ζώο και, παρέχοντας φροντίδα σ' αυτό, το βοηθά να αντιμετωπίσει δύσκολες καταστάσεις. Η «σκέψη της φροντίδας», την οποία ο άνθρωπος διαθέτει σε ορισμένες περιπτώσεις, δίνει σ' αυτόν τη δυνατότητα να εγκαθιδρύσει ένα σύστημα αξιών που του επιτρέπει να οργανώνει τις αξιολογικές του κρίσεις και, κατ' επέκταση να συμπεριφέρεται με ανάλογο τρόπο.

Δεν μπορεί, ωστόσο, να παραλειφθεί το γεγονός ότι υπάρχουν και αναφορές της χρηστικής-εργαλειακής αξίας της φύσης και της εκμετάλλευσής της από τον άνθρωπο για την κάλυψη αναγκών του, όπως αυτή της τροφής. Είναι λογικό βέβαια να συναντώνται και τέτοια στοιχεία στο παραμύθι, αφού, όσο κι αν αυτό διηγείται μαγικά ή ασυνήθιστα συμβάντα, δεν μπορεί ο αφηγητής να μην βάζει μέσα σε αυτό και στοιχεία της πραγματικότητας που τον περιβάλλει.

Παράλληλα, στο παραμύθι φαίνεται και επιβεβαιώνεται ότι διασώζονται αρχαϊκά στοιχεία πολιτισμού μέσα από τη χρήση φυτών και ζώων. Στο ελληνικό, λαϊκό, μαγικό παραμύθι συναντώνται θέματα και μοτίβα που παραπέμπουν σε ζωοθυσίες (όπως στο παραμύθι «Το βουδοδέντρι»), σε διαβατήριες τελετές (όπως το μοτίβο της παραμονής της ηρωίδας στο δέντρο μέχρι να επιστρέψει το βασιλόπουλο να την πάρει ως «ο συμβολισμός μιας σύντομης περιόδου μύησης στη νέα ζωή της γυναίκας, το πέρασμα από την εφηβεία στην ωριμότητα που

πραγματοποιεί συμβολικά η ηρωίδα» (Δαμιανού 1985:45-46)), σε έθιμα σχετικά με την εναλλαγή των εποχών και τον κύκλο του χρόνου (μπορεί να σχετίζονται με καρπούς, όπως το ρόδι, ή με την πρόκληση βροχής). Ακόμα εμφανίζονται θέματα και μοτίβα που παραπέμπουν στην πρωτογονική πίστη σε ζώα προστάτες (όπως τα παραμύθια στα οποία τα ζώα αποτελούν πολύτιμο βοήθο για τον ήρωα, βάσει νοητικών ή σωματικών ικανοτήτων), στην πίστη για τη στενή συγγένεια ανθρώπου και ζώου (όπως η ικανότητα του παραμυθιακού ήρωα να κατανοεί την γλώσσα των ζώων), στη θεώρηση ότι άνθρωπος και ζώο ανήκουν στην ίδια κατηγορία όντων (στο παραμύθι συναντούμε το γάμο του ανθρώπου με το ζώο- το οποίο όμως παίρνει και την ανθρώπινη μορφή- ως μια προσπάθεια εξορθολογισμού και μετρίασης της αποτρόπαιης ιδέας του γάμου με ένα ζώο), αλλά και στην πρωτόγονη αντίληψη πως ο άνθρωπος κατάγεται από τα ζώα (παραμύθια όπου ο ήρωας γεννιέται ή αναθρέφεται από ένα θηλυκό ζώο και αποκτά υπεράνθρωπη δύναμη ανάλογη του ζώου). Δεν είναι λίγες επίσης οι φορές που θέματα και μοτίβα του παραμυθιού παραπέμπουν στη μεταμόρφωση του ανθρώπου σε ζώο στην οποία πίστευε με τρόπο καθολικό ο αρχαϊκός άνθρωπος, εφόσον ήταν μια διαδικασία που έβλεπε να πραγματοποιείται στο φυτικό και το ζωικό βασίλειο (έχουμε στο παραμύθι τη μαγική μεταμόρφωση η οποία θεωρούμενη ως υπερφυσική πρέπει και να αιτιολογηθεί), αλλά και στην αρχαία αντίληψη ότι το ζώο είναι ανώτερο από τον άνθρωπο (στο παραμύθι το ζώο γνωρίζει τρόπους ίασης του ανθρώπου ακόμα και τρόπους και για την επαναφορά στη ζωή ή γίνεται το ίδιο μέσο ίασης (προσφέροντας οικειοθελώς στον άνθρωπο σημαντικά μέρη του σώματός του όπως αίμα, λίπος, συκώτι, μυαλό κ. ά.,).

Συμπεράσματα

Συμπερασματικά, φαίνεται ότι αναδεικνύονται στο παραμύθι κάποια από τα ποικίλα και, ενίοτε, πολύπλοκα κριτήρια τα οποία διαμορφώνονταν μέσα στο πλαίσιο των φιλοσοφικών θεωριών με το πέρασμα του χρόνου και σύμφωνα με τα οποία ένα ον θα ήταν άξιο ηθικής θεώρησης και αντιμετώπισης. Τα κριτήρια αυτά εμφανίζονται στο παραμύθι ως χαρακτηριστικά της φύσης (φυτών και ζώων) και ως αποτέλεσμα της ανθρωπομορφικής παρουσίας της, στο πλαίσιο του σχήματος της προσωποποίησης.

Παράλληλα, στο ελληνικό, λαϊκό, μαγικό παραμύθι φαίνεται και επιβεβαιώνεται ότι διασώζονται αρχαϊκά στοιχεία πολιτισμού μέσα από τη χρήση φυτών και ζώων, αφού συναντούμε πλήθος θεμάτων και μοτίβων που παραπέμπουν σε αυτά.

Τα αρχαία αυτά θέματα με την πάροδο τόσων αιώνων που επιβιώνει το παραμύθι και με την επίδραση της ηθικής εξέλιξης του ανθρώπου και του ορθολογισμού δέχθηκαν διαφοροποιήσεις και συνδέθηκαν διαφορετικά με τα άλλα στοιχεία της αφήγησης. Ωστόσο αυτές οι διαφοροποιήσεις δεν είναι «τόσες και τέτοιες ώστε να μπορεί να παραβλεφθεί η ολοφάνερη συγγένεια των νεότερων θεμάτων με τα αρχαία θέματα, από τα οποία και κατάγονται», σημειώνει ο Μερακλής (2001:16). Ο άνθρωπος δηλαδή, αν και υποσυνείδητα, διατηρεί εκείνες τις αρχαϊκές και πρωτογονικές περιοχές της γνώσης με τρόπο έμμεσο μέσα στο λαϊκό, μαγικό παραμύθι.

Συμπερασματικά και, αναφορικά με το γενικότερο προβληματισμό της εργασίας, προέκυψε η ανάδειξη της έννοιας της φύσης μέσα από ένα αναμφίβολα πλούσιο, ποιοτικό και διαφορετικό εκπαιδευτικό υλικό, όπως είναι το λαϊκό, μαγικό παραμύθι. Καταδείχθηκε, επίσης, μέσα από το υλικό που συλλέχθηκε, μελετήθηκε και παρουσιάστηκε, η οικολογική διάσταση του λαϊκού παραμυθιού. Τέλος, επιβεβαιώθηκε και επεκτάθηκε η διδακτική αξία του λαϊκού μαγικού παραμυθιού, ενώ αναδείχθηκε η δυνατότητα για την παιδαγωγική αξιοποίησή του υπό ένα νέο πρίσμα, αφού όλα τα παραπάνω αποτελούν στοιχεία, τα οποία ο εκπαιδευτικός μπορεί να εκμεταλλευτεί, εφόσον, ως τέτοια, βοηθούν στην ευκολότερη πρόσληψη από το παιδί των μηνυμάτων του παραμυθιού που αφορούν στη φύση και στη σχέση της με τον άνθρωπο και μπορούν να συμβάλλουν στη διαμόρφωση ανάλογων στάσεων και συμπεριφορών.

Η παρούσα μελέτη μπορεί να αποτελέσει την αφορμή για περαιτέρω έρευνα και μελέτη επί του θέματος. Εξάλλου, ένα από τα βασικά χαρακτηριστικά μιας ποιοτικής έρευνας είναι το γεγονός ότι αναδεικνύει καινούρια ερευνητικά ερωτήματα και είναι δυνατόν να οδηγήσει την έρευνα σε νέους δρόμους (Ιωσηφίδης, 2003). Έτσι, το λαϊκό παραμύθι μπορεί να αναδειχθεί, ακόμη μια φορά, ως εξαιρετο παιδαγωγικό εργαλείο μέσα από παρόμοιες αναλύσεις που θα εστιάζουν στα λοιπά στοιχεία της φύσης, όπως ο Ήλιος, το νερό, τα ανόργανα στοιχεία της (πέτρες, βράχια κ.λπ.). Άλλωστε, όπως σημειώνει ο Lüthi (1982:75), «η κεντρική μορφή, ο ήρωας του παραμυθιού εισδύει σε όλα τα βασίλεια της φύσης». Ενδιαφέρον θα παρουσίαζε επίσης, η μελέτη του τρόπου εμφάνισης των φυτών και των ζώων σε μία άλλη κατηγορία παραμυθιών, όπως τα θρησκευτικά ή τα κλιμακωτά παραμύθια.

Αναφορές

- Fairclough, N. (2003). *Analyzing Discourse. Textual analysis for social research*. New York: Routledge.
- Lüthi, M. (1982). *The European Folktale: Form and Nature*. Bloomington & Indianapolis: Indiana University press.
- Lüthi, M. (1984). *The Fairytale as Art Form and Portrait of Man*. Bloomington: Indiana University Press.
- Lüthi, M. (2018). *Το λαϊκό παραμύθι ως ποίηση. Αισθητική και Ανθρωπολογία*. (μτφ. Ε. Κατρινάκη). Αθήνα: Πατάκης.
- Norton, D. E., Norton, S. E., & McClure, A. A. (2003). *Through the eyes of a child: An introduction to children's literature*. Upper Saddle River, N.J: Merrill/Prentice Hall.
- Propp, V. (1983). *Les racines historiques du conte merveilleux*. Paris: Gallimard.
- Propp, V. (1987). *Μορφολογία του παραμυθιού* (μτφ. Α. Παρίση). Αθήνα: Καρδαμίτσα.
- Αγγελοπούλου, Α. & Μπρούσκου, Α. (1994). *Γεωργίου Μέγα, Επεξεργασία Παραμυθιακών Τύπων και παραλλαγών AT 700-749*. Αθήνα: Κέντρο Νεοελληνικών Ερευνών.
- Αγγελοπούλου, Α. Μπρούσκου, Α. (1999). *Γεωργίου Μέγα, Κατάλογος ελληνικών παραμυθιών, Επεξεργασία παραμυθιακών τύπων και παραλλαγών AT 300-499, τ. Α'*. Αθήνα: Ιστορικό Αρχείο Ελληνικής Νεολαίας, Κέντρο Νεοελληνικών Ερευνών Ε.Ι.Ε.
- Αγγελοπούλου, Α. Μπρούσκου, Α. (1999). *Γεωργίου Μέγα, Κατάλογος ελληνικών παραμυθιών, Επεξεργασία παραμυθιακών τύπων και παραλλαγών AT 300-499, τ. Β'*. Αθήνα: Ιστορικό Αρχείο Ελληνικής Νεολαίας, Κέντρο Νεοελληνικών Ερευνών Ε.Ι.Ε.
- Αγγελοπούλου, Α., Καπλάνογλου, Μ. Κατρινάκη, Ε. (2002). *Γεωργίου Μέγα, Κατάλογος ελληνικών παραμυθιών, Επεξεργασία παραμυθιακών τύπων και παραλλαγών AT 500-559*. Αθήνα: Ιστορικό Αρχείο Ελληνικής Νεολαίας, Κέντρο Νεοελληνικών Ερευνών Ε.Ι.Ε.
- Αγγελοπούλου, Α., Καπλάνογλου, Μ. Κατρινάκη, Ε. (2007). *Γεωργίου Μέγα, Κατάλογος ελληνικών παραμυθιών, Επεξεργασία παραμυθιακών τύπων και παραλλαγών AT 560-699*. Αθήνα: Ιστορικό Αρχείο Ελληνικής Νεολαίας, Κέντρο Νεοελληνικών Ερευνών Ε.Ι.Ε.
- Αυδίκος, Ε. (1997). *Το λαϊκό παραμύθι. Θεωρητικές προσεγγίσεις (β' έκδ.)*. Αθήνα: Οδυσσέας.
- Βαρβούνης, Μ. (2014). *Η σχέση του λαϊκού ανθρώπου με τη φύση*. Ανάκτηση στις 10/12/2015 από το δικτυακό τόπο: <https://www.rempitousia.gr/2014/05/dendra-fita-ke-anthi/>.
- Ζαν, Ζ. (1996). *Η Δύναμη των παραμυθιών* (μτφ. Μ. Τζαφεροπούλου). Αθήνα: Κστανιώτης.
- Ιωσηφίδης, Θ. (2003). *Ανάλυση ποιοτικών δεδομένων στην κοινωνικές επιστήμες*. Αθήνα: Κριτική.
- Καπλάνογλου, Μ. (2011). Ο κόσμος των ζώων και η ζωολογία των ελληνικών μαγικών παραμυθιών. Στο Α. Α. Λυδάκη & Γ.Ν. Μπασκόζος (επιμ.). *Περί ζώων. Με λογική και συναίσθημα*, (σ.σ. 213-222). Αθήνα: Ψυχογιός.
- Καπλάνογλου, Μ. (2014). Η λαογραφική έρευνα για το παραμύθι και ο Κατάλογος των Ελληνικών Μαγικών Παραμυθιών. *Κείμενα, Ηλεκτρονικό Περιοδικό Παιδικής Λογοτεχνίας*, τ.

18. Διαθέσιμο στην ηλ. δ/νση :

http://keimena.ece.uth.gr/main/index.php?option=com_content&view=article&id=292:18-karlanoglou&catid=62:tefxos18&Itemid=98.

Κατσαδώρας, Γ. (2007). Η παιδαγωγική σημασία του μύθου. Στο Κ. Μαλαφάντης & Σ. Κούτρας (Επιμ.). *Η παιδαγωγική και Διδακτική Αξιοποίηση του παραμυθιού*, σσ.143-159. Αθήνα: Γρηγόρη.

Κατσαδώρας, Γ. (2019). *Αισώπειοι μύθοι. Πρόσληψη και μετάπλαση στη λαϊκή και τη λόγια παράδοση*. Αθήνα: Gutenberg.

Κιντή, Β. & Ζήκα, Φ. (1999). Η Φύση της φύσης. Μ. Μοδινός, & Η. Ευθυμιόπουλος, (επιμ.). (1999). *Η Φύση στην Οικολογία*. Αθήνα: Στοχαστής.

Λουκάτος, Δ.Σ. (1992, δ' έκδ., 1977 α' έκδ.). *Εισαγωγή στην ελληνική Λαογραφία*. Αθήνα: Μορφωτικό Ίδρυμα Ε.Τ.Ε.

Μαλαφάντης, Κ. (2006). *Το παραμύθι στην εκπαίδευση*. Αθήνα: Ατραπός.

Μηλίγκου-Μαρκαντώνη Μ. (2006). *Δένδρα-Φυτά-Άνθη στον λαϊκό πολιτισμό των νεωτέρων Ελλήνων*. Αθήνα: Αυτοέκδοση

Μερακλής, Μ. Γ. (1987). Το αισώπειο ζήτημα. *Διαβάζω*, τ. 167, σ.σ. 23-29.

Μερακλής, Μ. Γ. (1993). *Έντεχνος λαϊκός λόγος*. Αθήνα: Καρδαμίτσα.

Μερακλής, Μ.Γ. (1996). Ζώα/Λαογραφία. Στο Θ. Κούβακας, Ν. Μπουγάς & Ε. Πουρνάρα (Επιμ.) (1996). *Εγκυκλοπαίδεια Πάπυρος Λαρούς Μπριτάννικα* (τόμ.26, σσ.170-172). Αθήνα: Πάπυρος.

Μερακλής, Μ.Γ. (1999). *Το Λαϊκό παραμύθι. Κείμενα Παραμυθολογίας*. Αθήνα: Ελληνικά Γράμματα.

Μερακλής, Μ. (2001). *Παιδαγωγικά της Λαογραφίας*. Αθήνα: Ιωλκός.

Μερακλής, Μ. (2001). *Τα παραμύθια μας*. Αθήνα: Εντός.

Πολίτης, Ν. (1909). Λαογραφία. *Λαογραφία*, τόμ. Α' (1909), σ.σ. 9-14.

Προύσαλης, Δ. (2009). Λαϊκό παραμύθι και περιβάλλον: Όταν η τέχνη της αφήγησης μπολιάζει την περιβαλλοντική εκπαίδευση. Πρακτικά Συνεδρίου «*Η τέχνη ως εργαλείο εκπαίδευσης για το περιβάλλον. Παιδαγωγικές/Εκπαιδευτικές προσεγγίσεις για το δάσος/δέντρο και την ανακύκλωση*», σσ.359-369. 29-31 Μαΐου 2009. Αθήνα: Ευγενίδιο Ίδρυμα & Δ/νση Δευτεροβάθμιας Εκπαίδευσης Ανατολικής Αττικής